

Zorko Simčič

OTROCI IN KNJIGE

Zakaj pisatelj »tragičnih zgodb našega časa« (kakor je označil mojega *Človeka na obeh straneh stene* eden od kritikov), kako nekdo, ki je avtor »simfonije naše narodne bolečine« (kakor je drugi krstil mojo tragedijo *Zgodaj dopolnjena mladost*) piše tudi za otroke? In to celo vedre zgodbe?

Razloga sta vsaj dva. Prvi je krajevno in časovno pogojen, drugi bolj intimen in to v klasičnem pomenu besede, v presežniku od intus, znotraj. Dolga desetletja sem živel v emigraciji, v skupnosti, v kateri so družine s tremi, štirimi otroki bile nekaj vsakdanjega, kjer si pa ob kakšnem slovenskem ognjišču naštel tudi šest, sedem in še več glav. In če je življenje največja vrednota, osebna in narodova, je to vrednoto treba ohranjati. Ohranjati življenje tudi manjših skupin v tujem svetu, saj so to »mali narod« zase. Tak »mali narod« pa lahko vzdrži samo, če govori in bere v materinskem jeziku. Seveda so ponekod izjeme: mislimo na Irce, na Jude ... toda to so narodi s posebno preteklostjo, s posebno zgodovinsko pogojenostjo in torej »specifično karakterno kompozicijo« – skratka izjeme. Nas lahko rešuje predvsem jezik. Kako si torej zapirati oči pred stotinami otroških glav, na katere je ljubezen do slovenskega – kakor po magnetizmu – prešla od mame in ata? Da je šlo – bo kdo dejal – torej za »vzgojni, didaktični vidik«? Ne bi se tu spuščal v razpravljanje o tendenčnosti pisanja – to je namreč vsebina podtona v konstataciji ... – niti o tem, kako je celo vsako veliko svetovno klasično delo na neki način »tendenčno«. Odgovoril bi samo: »Tudi.« Čas pa bo pokazal, ali je šlo za literaturo, muho enodnevnic, za nekaj uporabnega zgolj v nekem času in na nekem koncu sveta, ali za kaj več. Čas je edini pravični razsodnik.

Drugi razlog za moje pisanje pa je v tem, da imam otroke rad. Odkar jih imam tudi sam, toliko bolj. Morda pa tudi zato, ker se dostikrat ujamem, kako sem ob vsej starosti vendarle še vedno tudi sam otrok ... Pišem pa najbrž – pravim »najbrž«, kajti ko pišeš, ne razmišljaš, zakaj in kako – kakor v odmev na otroška in mladostna leta, na tista leta skromnosti, danes bi lahko mirno dejal revščine, ki pa so bila po zaslugi staršev, učiteljev in ljudi, ki so me obkrožali, nadvse bogata. Na svetu ni pisatelja, ki ne bi rad današnjim otrokom kaj povedal o svojih otroških letih, pa kakršnakoli so že bila.

Ali je lažje pisati za odrasle ali za otroke?

Stari Platon je znal povedati, da ljudje pravzaprav berejo samo stvari, ki so jim (nekje v podzavesti) že znane. »Najboljša pisanja služijo v resnici samo za to, da prebudijo v ljudeh spomine na tisto, kar že poznajo«, pravi Sokrat v Platonovem

Fedru. In dva tisoč let pozneje moderni Graham Greene govori, da knjiga vpliva na bralca, samo dokler je ta otrok. »Pozneje lahko človek knjigo občuduje, se zabava ob njej, morda celo spremeni kakšno že ustaljeno mnenje, toda zelo verjetno je, da bo v knjigi iskal predvsem potrditev tega, kar že ve.«

In bo res tako. Samo otrok je »tabula rasa«, nepopisan list, edini čisti, prvotni bralec, neizrabljeni rahli humus, kamor padajo prva sveta semena ... Samo zato je tudi tako, da je pisatelju dosti težje priti do otrokove duše, kakor do duše starejšega, ki nekako sam sproti lajša avtorju pot. Vendar to dejstvo pove še nekaj: govori o odgovornosti pisateljev za otroke in mladino. »O odgovornosti?!« mi je zadnjič dejal – res da v šali – neki prijatelj. »Kako še vedno uporabljaš arhaične, pozabljene izraze ...!«

Pisanje za otroke je res poglavje zase. Neki angleški literarni zgodovinar pravi v svojem delu o pisanju za otroke (*Written for children*), »da ohranijo priljubljenost samo tiste knjige za otroke, v katere je pisatelj položil vso svojo sposobnost – predvsem pa svoje srce. Odraslega bo lahko prevzelo delo zrelega pisatelja tudi zgolj zaradi intelektualnega naboja, a samo pesnik, pisatelj, ki zna odpreti svoje srce, se bo približal otroku.«

Kadar pa pride do tega, se rodi sočna knjiga. In tako otroci radi berejo. Kakor vemo – celo po večkrat. Kot da gre za igro, ki se je otrok ne naveliča, pa čeprav se starejšemu zdi, da gre vendar »za isto stvar«. »Atek, še enkrat...!« Zgodi se pa seveda, da kakšne otroške ali mladinske knjige ostanejo zaprašene po skladiščih knjižnih založb in to ob vsej včasih veliki publiciteti. Pa se ob tem lahko vprašamo – kajti tako uspeh ene knjige kakor neuspeh druge nam lahko marsikaj odkrijeta – zakaj se to dogaja. Ali so danes pisatelji manj »umetniki«? Ali je to zato, ker je vedno manj otrok? Ali je tega kriva TV, ki je pobrala zase velik del »občinstva«? – V vsem tem je treba iskati vzroke, vendar, kdo ve, če jih ne bi bilo treba iskati tudi še kje drugje. Recimo – pri pisatelju, ki je lahko estetsko prefinjen, ki pa v resnici išče samo sebe, se vrti okrog samega sebe, in ko otrok – kakšne tipalke, kakšen radar! – to začuti? Otrok ujame kakor v zraku: tukaj me ni. Vzrok bo tudi v kakšnih eksperimentiranjih, pa seveda v miselnosti, ki jo slišimo propagirati ne samo po časopisih, ampak tudi z najvišjih kateder: »Gospodje, starih vrednot ni več! Novih pa še nismo utegnili izumiti.« Skepsa, hčerka nihilizma – v vsakodnevno praktično življenje priklicana posledica verza, kakršnega je napisal pesnik Pavček: »Premagala nas je vseenost.« Zdravemu otroku pa nič ni »vseeno«.

Knjiga je v krizi. V tem dvoboju s TV, s »kulturo podobe«, ki je zagospodovala nad »kulturo besede« – kakšne perspektive so pred nami?

Ob vsej gospodovalni moči podobe nad besedo, je morda razloge iskati še kje drugje. – Niso še povsem minili časi demitizacije velikih mož. Saj se še spomnimo: »Dr. Albert Schweitzer, o katerem so pisali, da je bil velik dobrotnik v Afriki, zdravnik – je v resnici bil čisto navaden narcisist, surovina, ki je tepel zamorce ... Händl (morda je bil Haydn, se ne spominjam več ...) je bil navaden bedak. Zvečer si je umival umazane noge v vodi, v katero je prej narezal koščke kopriv, ker je to bil edini način, da si je lahko izmislil kakšno melodijo ... Beethoven? Čisto navaden star sitnež. Poleg tega pa je vsak večer obiskoval »casas non sanctas« (javne hiše). Itn., itn. Ker pa imamo tudi mi med seboj »napredne« znanstvenike, smo že kar kmalu zvedeli, da je vsa Cankarjeva literatura v resnici samo posledica njegovih fizioloških abnormalnosti v postelji, pa njegovega večnega pubertetništva, pa kroničnega pijanstva, prav tako kakor pri nekem drugem našem »maliku, ki ga

je treba detronizirati«, pri Prešernu, ki pa je bil – tako kakor njegov Črtomir in Bogomila – tudi seksualni manijak. In podobno.

Demitizacija. Kar ni drugega kakor desakralizacija. Demitizatorji pa niso vedno samo napuhnjenci, ki se s takimi metodami skušajo uveljaviti v zgodovini, lahko so tudi povsem preprosti ciniki, ki so predolgo pili in se napili relativizma, tega »zakonskega otroka nihilizma«.

Zakaj govorimo o tem? Ker so ti valovi začeli pred desetletji zalivati ves svet. Tudi svet otroške in mladinske knjige. Celo pravljice, se pravi območje svetega. Se več: svet, o katerem je eden genijev dvajsetega stoletja, G. K. Chesterton (v *Ortodoksiji*, poglavje »Etika v deželi škratov«) zapisal: »Svoje prve in zadnje človeške filozofije, tiste, v katero verujem z nezlomljivo vero, sem se naučil v letih svojega otroštva. Lahko rečem, da sem jo prejel od svoje dojlje, svečenice, ki predstavlja hkrati tradicijo in demokracijo. Tisto, v kar sem najbolj verjel, in v kar verujem še danes in to še bolj, so pravljice.« Zgodilo se je namreč, da je moderna, »predelana« *Rdeča kapica* postala zdaj prebrisanka, celo nesramnica, bolj zvita od volka, pa seveda tudi od babice ... »Otrokom je danes treba dati sodobne verzije, rešiti jih alienacije«, smo prebiral. Janko in Metka sta otroka s freudističnim kompleksom očetove dominacije, celo uboga Sneguljčica je v »napredni« verziji postala koristolovka in zato se pravzaprav ne smemo čuditi, da je o njej in sedmih palčkih nastal – res da že za odrasle – »erotični« film, kakor danes pravimo. Desakralizacija. Kdo jo vodi in zakaj, naj razmišljajo drugi.

Za en zakaj vemo seveda tudi mi. Založniki so mislili, da bodo s tem odprli nove trge, da bodo zaslužili. Toda kaj se je zgodilo? Nekaj časa je zamisel životarila. Tiskali so in tiskali, in kakor se je zgodilo prav v pravljici – kdo je ne pozna! – tako je tudi v tem primeru šele otrok zaklical resnico, da je »kralj nag«. Inovatorji so dobili lekcijo od tam, od koder so jo najmanj pričakovali. Otroci so se od takega čtiva vse bolj oddaljevali, oddaljili. Ni samo kakšna münchenska ali holandska založba otroških in mladinskih knjig začela tožiti o tonah knjig, ki jim ostajajo po skladiščih. Pa so skladovnice neprodanega romale v nemške in holandske »Vevče« ... Narava se je maščevala. Kakor se – prej ali slej – vedno. Naravni zakoni. Narava, ki je v otroku, v bitju, ki mu ni treba brati psiholoških ali filozofskih analiz, da bi vedel, kaj čuti. Maščevala se je, kakor vedno, kadar hočemo z nasiljem spreminjati »naravni red«, v našem primeru, neko bazično prirojenost v otroku, ki je sicer lahko poln muh in lumparij, ki pa točno ve, kaj je dobro in kaj slabo, in ki – če ga starejši nismo pokvarili – hrepeni po dobrem, po lepem, po junaštvu.

Kako je z otroško in mladinsko literaturo drugod po svetu?

Kolikor imam vpogled, se mi zdi, da »bob po vsem svetu enako kuhajo«, kakor pravijo Španci. Težko bi dal vsaj približno sodbo, so pa stvari, ki jih lahko mirno podpišem. In ena teh je, da je slovenska otroška in mladinska književnost – če bi jo primerjali z literaturo odraslih – v primerjavi z drugimi narodi neprimerno bolj izstopajoč faktor. Predvsem nikjer drugje ni – v odnosu do števila prebivalcev – toliko otroških in mladinskih avtorjev, take produkcije. Drugič: da imamo otroške pesmi – in tu ne mislim samo na Župančiča v domovini ali Kunčiča v emigraciji – kakršnih noben drug narod nima. In tretjič, da se z ilustracijami otroških knjig lahko kosamo s komerkoli. Pri tem zadnjem bi kazalo dodati, da najbrž ni drugega naroda, pri katerem bi se resni slikarski mojstri poleg svojega siceršnjega ustvarjanja ukvarjali tudi z ilustriranjem knjig za otroke. Mislim na Vavpotiča, Birollo, Gasparija, Goršeta, Sedeja starejšega, na Bizovičarja, pa seveda tudi na »resne

umetnike besede«, ki bi pisali tudi za otroke: na Župančiča, Preglja, skoraj pozabljenega Meška, na Prežihovega Voranca. Je pa seveda razumljivo in logično, da je tako: Kitajci lahko zanemarjajo svoje otroke, pa jih zato ne bo konec ...

TV je seveda tudi pri drugih narodih zdecimirala število mladih bralcev. Pri nas smo se ji – vsaj mislim tako – še pravočasno in kar dovolj krepko postavili v bran. Naravnost vzorno organizirane knjižnice za otroke, potujoče knjižnice, razne zamisli, kot je bralna značka, pa oddaje po radiju in na TV – le obrodijo svoje. Blažijo vdor »kulture (zgolj)podobe«. Seveda pa bodo vedno otroci, ki bodo raje udobno sedeli pred »hišnim oltarčkom« in v eni uri – recimo – »prebrali« *Notre-damskega zvonarja*, kot pa se deset ur resnično vživljali v Hugojev tekst. Otroci seveda ne vedo, da ob tem zmožnost njihove fantazije upada, upada pa tudi njihov I. Q. Erudicije je sicer vedno več, manjka pa sodelovanja, kreativnosti, logike. Pred tedni smo lahko v časopisju brali izsledke neke naše izvedenke za šolstvo: čudoviti rezultati naših dijakov v informatiki. Kje imajo pa jetra, sta vedela samo 2 % teh istih dijakov ... Še bolj ilustrativne za takšno miselno kapaciteto so kakšne v Ameriki izvedene ankete. Samo kot primer: pred leti so tisočim osnovnošolskim otrokom, ki v glavnem posedajo tudi po štiri in več ur pred TV aparatom, zastavili – med drugimi – vprašanje: Če pri teku na sto metrov nekdo teče ves čas z isto hitrostjo, in naredi deset metrov v eni sekundi, v koliko sekundah bo pretekel sto metrov? Pa je bilo od otrok slišati, kako sodnik na startu strelja, kakšno pištolo da ima, da imajo tekači take in take »adidaske«, da imajo črni tekači navadno močnejše noge kakor beli, da publika ob teku vedno glasneje vpije, itn. – samo 12 % otrok je znalo odgovoriti, da gre za 10 sekund.

Knjiga je v krizi. Avtor je v krizi. Tu se odpira novo vprašanje: za avtorja tudi finančno. Kako to vprašanje rešiti? Čim več pisati in čim več – tiskati. Toda – prvič – količina še ni kakovost, in drugič »trg« ima svoje meje. V svetu se tudi na tem področju pojavlja situacija, kakršno poznamo iz velikih elitnih ameriških univerz: še pred vstopom na takšno univerzo mora študent že objaviti kakšno svoje delo, knjigo. Potem pa velja: »Publish or perish«, publiciraj ali pa boš propadel, prehiteli te bodo drugi, pohodili, pozabili. Torej: »Publish!« In ponekod je takšna miselnost prodrla tudi na beletristično področje, tudi na področje pisanja za otroke. Na to področje še toliko prej, ker se tu pogosteje srečujemo s skušnjavo: za otroke je tako ali tako vse dobro. Pa je res tako? Starejši bralec lahko ob kakšnem znanem avtorju hitro ugotovi, da ta njegov novi roman psihološko ni dobro zgrajen, da pa je – recimo – slogovno nekaj novega. Ali pa, da je zgodba nezanimiva, zgradba pripovedi pa presenetljivo nova. In podobno. Pri otroku pa, kakor vemo, ni tako. Pesem, ali zgodba ga prevzame ali ne, mu je vseč ali pa jo odloži in ne vzame nikoli več v roke.

Tu bi rad opozoril še na neki problem. Naj ga ilustriram: argentinska otroška pesnica Maria Elena Walsh – prav v *Otroku in knjigi* sem bral, da je lani ali predlanskim prejela za svoj otroški opus neko špansko nagrado – je odšla v ZDA (kot poročevalka za največji argentinski dnevnik) na svetovno fotografsko razstavo. Iz Houstona je napisala celostransko poročilo. Kaj jo je tam najbolj zbadlo v oči? To, da ljudje pravzaprav v glavnem fotografij ne gledajo, ampak jih – fotografirajo. Nekateri celo fotografirajo ljudi, ki fotografirajo fotografije ... Pri nas – kakor mi je zadnjič potožil eden naših znanih pisateljev – skoraj nihče več ne bere poezije. Vse več ljudi pa poezijo piše, ali so vsaj prepričani, da jo pišejo, ali pa o poeziji razpravljajo. Ali pa razpravljajo o ljudeh, ki razpravljajo o poeziji. Ne vem, ali je informacija točna: menda v tem trenutku čaka v Sloveniji okoli 800 pesniških

zbird na založnika. Tu ni mesto za razmislek, čemu pri nas takšna skoraj mrzlična ustvarjalnost, vsekakor pa drži eno: tudi pri nas le redko nastajajo otroška in mladinska dela, ki bodo ostala.

Ob vedno novih eksperimentih, ob virtualni resničnosti, ob novih dognanjih – v kakšen svet vleče danes mladinskega pisatelja?

Pisatelj bo odšel »v svet«, ki mu je najbolj blizu. A se pri tem prikazuje nov problem. Včasih se zazdi, da je svet res postavljen na glavo. Eksperimentiramo s čimerkoli, no, prav zadnje čase tudi že s – komerkoli ... Prvi in največji problem je gotovo etični in vendar – pisatelj ve, da se ne sme ujeti v zanko »vzgojnosti in poučevanja«, saj bi se s tem vrnil v čase Krištofa Schmidta, poleg tega pa danes mladi ne prenesejo več moralizirajočih zgodb. Pa saj se tudi starejši še spominjamo tistih dokončno vedno »pridnih Jakcev« in »hudobnih Mihcev«. Vendar ... naravno je, da ima otrok v zgodbi rad očeta in mater, da je zvest svojemu ognjišču – vasi, mestu, domovini – da nekaj da na besedo, da pomaga bližnjemu v nesreči. Seveda se danes ne bomo šli rousseaujevstvo, češ da je otrok po naravi dober in da ga pokvari šele civilizacija. Vemo, da ni tako, pa naj se zamislimo ob odkritju kakega pogana (Horaca), ki je »videl, da je nekaj dobro, ga odobral, delal pa slabo«, ali pa kristjana (sv. Pavla), ki se je sam sebi čudil, »kajti, kar delam, ne umevam; ne delam namreč tega, kar hočem, ampak delam to, česar nočem ...«. Človek je nagnjen k slabemu vse od tistega dogodka, ki je pretresel svet do konca dni, pa naj to kdo vzame kot legendo, drugi – kristjan – kot dejstvo »izvirnega greha«. Pisatelj seveda ni poklican da bi »vzgjajal«, toda vsaka resnična umetnina nekako vabi k dobremu, lepemu, resničnemu. Zakaj pravzaprav knjiga ne bi smela »imeti pravice« pokazati lepoto in dobroto?

Otroci – ob vsej nagnjenosti k slabemu (kako se znajo izvleči iz zagate, pa ne samo z lažjo ali kdaj zgolj z molkom, kar naj bi jih ubranilo pred neprijetnimi posledicami) – dobro vedo, kaj je prav in kaj ne. Kakor se instinktivno odvrčajo od presladkobnega risanja »junakov« (tako pisateljevega kakor ilustratorjevega), tako jim realistična, kdaj celo karikirana risba (Manček na primer) zbuja simpatije do nastopajočih. Vendar tudi tu samo takrat, kadar imajo nastopajoči na sebi nekaj privlačnega. Morda celo kakšno slabost, ki pa zbuja pri otroku usmiljenje ...

Gre za hrepenenje po lepem in dobrem, za nekaj, česar seveda noben minister za kulturo ali šolstvo ne more s paragrafom uvesti v šole. Kaj šele v družine, v domove. Tukaj lahko ponudita roko otroku samo mati in oče, kdaj babica in dedek, potem učitelj in ... v otroških knjižnicah seveda tudi knjižničar, tak, ki ima otroke pametno rad. In – pesnik, pisatelj.

Ali se tudi mi, ki pišemo za otroke, medtem ko zanje pišemo, ne čutimo boljše? Celu mlajše, čeprav nam že vrsta križev teži hrbet ...? Poleg tega: nikdar prej, nikdar pozneje ne boš imel tako hvaležne »publike« pred seboj, nikdar več tako zamaknjenih oči in odprtih ušes. Kaj naj bi si želel še več ...

In tako – pišem.

Otrok in knjiga 43 (1997)